

УДК 159.923

Зарецька Ольга Олександрівна, кандидат філологічних наук, провідний науковий співробітник лабораторії когнітивної психології Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України

e-mail: olgazaretska@gmail.com

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УЯВЛЕНЬ ДОРΟΣЛИХ РІЗНОГО ВІКУ
ПРО ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ**

Анотація

У роботі аналізуються уявлення дорослих різного віку про особистісний розвиток і зростання. Об'єктом аналізу були наративи, породжені під час інтернет-опитування. Якісний аналіз та інтерпретація отриманих в експерименті наративів здійснювалися з використанням методик контент-аналізу, методики визначення смислового обсягу наративу, розподілу виявлених смислів на теоретичні, рефлексивні і фактографічні, тощо. Проведений аналіз дозволив визначити: рівень відповідності суб'єктивного уявлення про особистісне зростання змісту цього поняття у науковому дискурсі; особливості наративів особистісного зростання у групах опитуваних, сформованих за різними критеріями; особливості отриманих текстів відповідно до вікового і гендерного складу групи опитуваних, а також відмінності текстів за обсягом, ступенем наративності, ступенем рефлексивності, ступенем формальності, ступенем емоційності, за ознаками, спричиненими статусно-соціальними відмінностями, тощо. Особливу увагу приділено особистісному досвіду та його рефлексивному переосмисленню людиною під час породження наративу. З'ясовано психологічні контексти породження наративів дорослими різного віку. Аналіз отриманих при опитуванні наративів дозволив виявити вікові підгрупи дорослих, що відрізняються за особливостями уявлення про особистісний розвиток і зростання взагалі і за специфікою усвідомлення власного особистісного розвитку і зростання. Простежено вікову динаміку таких параметрів, як (1)

осмислення власного життєвого досвіду, (2) особистісний смисловий простір; (3) домінуючі особистісні якості.

Ключові слова: інтернет-опитування, особистісний розвиток, особистісне зростання, нарратив, особистісний досвід.

Зарецкая Ольга Александровна, кандидат филологических наук, ведущий научный сотрудник лаборатории когнитивной психологии Института психологии имени Костюка НАПН Украины

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ВЗРОСЛЫХ РАЗНОГО ВОЗРАСТА О ЛИЧНОСТНОМ РОСТЕ

Аннотация

В работе анализируются представления взрослых разного возраста о личностном росте и развитии. Объектом анализа были нарративы, порождённые во время интернет-опроса. Качественный анализ и интерпретация полученных в эксперименте нарративов осуществлялись с использованием методик контент-анализа, методики определения смыслового объёма нарратива, распределения выявленных смыслов на теоретические, рефлексивные и фактографические, и т.п. Проведенный анализ позволил определить: уровень соответствия субъективного представления о личностном росте содержанию этого понятия в научном дискурсе; особенности нарративов личностного роста в группах респондентов, сформированных по разным критериям; особенности полученных текстов в соответствии с возрастным и гендерным составом группы опрашиваемых, а также отличия текстов по объёму, степени эмоциональности, по признакам, обусловленным статусно-социальными отличиями и т.д. Особое внимание уделено личностному опыту и его рефлексивному переосмыслению человеком при порождении нарратива. Выявлены психологические контексты порождения нарративов взрослыми разного возраста. Анализ полученных при

опросе нарративов позволил выявить возрастные группы взрослых, которые отличаются особенностями представления о личностном росте и развитии вообще и по специфике осознания собственного роста и развития. Отслежена возрастная динамика таких параметров, как (1) осмысление собственного жизненного опыта; (2) личностное смысловое пространство; (3) доминантные личностные качества.

Ключевые слова: *интернет-опрос, личностное развитие, личностный рост, нарратив, личностный опыт.*

Zaretska Olga O., Ph.D. in philology, leading researcher

COMPARATIVE ANALYSIS OF UNDERSTANDING PERSONAL GROWTH BY ADULTS OF ALL AGES

Summary

The paper analyses ideas of adults of all ages about personal growth and development. The narratives generated by respondents while online survey were analysed. Qualitative analysis and interpretation of the experimental narratives were made using the technique of content analysis, the method for determining the semantic scope of narrative, the distribution of revealed meanings to theoretical, reflexive and factografic, etc. The analysis made it possible to determine: the level of correspondence of subjective understanding of the personal growth to the content of this concept in the scientific discourse; peculiarities of narratives of personal growth in the groups of respondents, formed by different criteria; peculiarities of the received narratives according to age and gender composition of the group of respondents, as well as differences of the received texts in size, degree of narrativity, degree of reflexivity, degree of formality, degree of emotionality; caused by status and social differences of respondents, and so on. Particular attention is paid to personal experience and reflexive rethinking the own experience while generating a narrative. Psychological contexts of generating narratives by adults of all ages are established. Analysis of the narratives in the survey revealed age subgroups of adults

that differ on the features of understanding personal development and growth in general and on the specifics of awareness of their own personal development and growth. Been traced age dynamics of such parameters as (1) comprehension of their own life experience, (2) personal semantic space; (3) the dominant personal qualities.

Key words: *online survey, personal growth, personal development, narrative, personal experience.*

Мета роботи – порівняльний аналіз уявлень дорослих людей різного віку про особистісне зростання людини. Дослідження проведено на базі і за матеріалами проведеного раніше опитування дорослих різного віку відносно їх уявлень про особистісне зростання ([4], [5], [6], [7]). Ставлення дорослої людини до свого індивідуального особистісного зростання, особливо у порівняльному вимірі, ніколи раніше не досліджувалося. Цим визначається актуальність проведеної роботи, адже «актуальність дослідження нових меж і параметрів особистісної динаміки не викликає сумнівів» [10, с. 4].

Опитування проводилося переважно у письмовій формі (через інтернет-листування) на групі дорослих людей різних професій. Відповіді надіслали близько 100 дорослих, трошки більше половини з них – жінки. За віком опитувані розподілилися так: 53% складають дорослі від 50 до 65 років (далі будемо називати їх «люди зрілого дорослого віку»), 15% - «ранні дорослі» (до 35 років), 15% - дорослі середнього віку (35-50 років) і 17% люди старші 65 років («пізня дорослість» - аж до 88 років).

Якісний аналіз та інтерпретація отриманих в експерименті наративів [3] здійснювалися з використанням методик контент-аналізу, методики визначення смислового обсягу наративу, розподілу виявлених смислів на теоретичні, рефлексивні і фактографічні, тощо. Проведений аналіз дозволив визначити: рівень відповідності суб'єктивного уявлення про особистісне зростання змісту цього поняття у науковому дискурсі; особливості наративів особистісного

зростання у групах опитуваних, сформованих за різними критеріями; особливості отриманих текстів відповідно до вікового і гендерного складу групи опитуваних, а також відмінності текстів за обсягом, ступенем наративності, ступенем рефлексивності, ступенем формальності, ступенем емоційності, за ознаками, спричиненими статусно-соціальними відмінностями, тощо [7].

Далі представлено частину аналізу результатів, що найбільше відображає саме вікові особливості в уявленнях опитуваних.

В першу чергу, це *особистісний досвід*, який упродовж усього «дорослого» періоду активно набувається. У роботі [7] ми давали розгорнуту характеристику перетворень особистісного досвіду з віком і відповідним подовженням життєвого шляху: нарощуються обсяг індивідуального особистісного досвіду людини та широта часової перспективи і ретроспективи особистісного простору, зростає насиченість досвіду пережитими подіями, збільшується дистанція між варіантами особистісного досвіду; здійснюється самоідентифікація (професійна, вікова, гендерна, часова тощо), відбувається усвідомлення своєї екзистенційності, формування свого психологічного поля і індивідуального життєвого простору (межі свого «Я»). Саме життєвий досвід та особливості його розуміння й інтерпретації формують весь спектр відмінностей між опитуваними різного віку ([1], [2], [8], [9]), змінюються прояви особистісного досвіду у наративних практиках, його динаміка в уявленнях опитуваного, апеляція до нього в міркуваннях про особистісний розвиток та особистісне зростання. Усвідомлення *унікальності* свого індивідуального досвіду, яке наростає з віком, але не підкріплюється вмінням осмислити її і співвіднести із сформованою при соціокультурній самоідентифікації уявою про особистісний розвиток і особистісне зростання, мабуть, і є перешкодою для адекватного осмислення особою свого індивідуального особистісного розвитку і зростання, що і виявилось у відповідях частини опитуваних.

Особистісний досвід у «молодих дорослих» (до 35-40 років) свіжо набутий, не такий великий за обсягом, достатньою мірою віртуальний (хоч вже і позбавлений «проковтування» соціокультурних зразків без індивідуальної переробки власних вражень, як у юнацтві ([1], [2], [7]); в ньому не так багато суперечливих частин. Суб'єкти у цьому віці знаходяться значною мірою «посередині» подієвого контексту, перші важливі віхи життєвого шляху ще активно переживаються і часто переоцінюються. Тексти наративів цієї вікової групи відрізняються тезаурусністю, короткістю, *категоричністю* суджень про особистісний розвиток і про себе, які ще не розгойдуються протиріччями і не спростовуються множинністю і варіативністю досвіду більш зрілих дорослих. В окремих випадках категоричність висловлювань межує з безвідповідальністю за свої слова. «Молодий дорослий», що нещодавно досяг «позитивної» стаціонарності, насолоджується своїм статусом – сімейним, професійним, віковим, гендерним; така ситуація найбільше сприяє категоричності формулювань у наративах. Але і у випадках, коли досягнутий статус не відповідає життєвим сподіванням молодшої людини, інколи спостерігається категоричність негативного плану.

У відповідях «молодих дорослих» простежується більший ступінь невизначеності, замаскований загальними «інтелектуальними» висновками, за якими не стоїть власний життєвий досвід. Висловлювання часто нагадують індивідуальну екстраполяцію на проблематику опитування деякої «загально молодіжної» (на зразок «тусовочної» - для різних за статусом колективів) колективної думки, навіть колективної «вікової» позиції. «Змістовне», концептуальне наповнення індивідуальних дискурсів особистісного зростання суттєво сформоване і орієнтоване на прийняте у соціумі розуміння цих понять. А відсутність прив'язки і апеляції до свого індивідуального досвіду тільки підтверджує його *«віртуальний» характер*.

Проте здатність до трансцендентного розуміння власного життєвого досвіду, що тільки намітилася у юнацькому віці, як зазначено у [1] і [2],

демонструють майже всі дорослі респонденти нашого опитування. Те ж саме торкається і такого механізму розуміння та інтерпретації особистого досвіду, як рефлексуюче відособлення [2], здатність до якого теж безумовно наростає з віком. Зауважимо лише, що мова іде саме про «респондентів»: сама можливість відповіді на питання щодо особистісного зростання передбачала і трансцендентний вимір досвіду, і рефлексивне відособлення від нього. Мабуть, особи, схильні продукувати квазінаративи, що є не результатом осмислення індивідуального та соціокультурного досвіду, а просто «проковтуванням» зразків, які породжуються ЗМІ та зчіплюються між собою за мозаїчним принципом [11, с. 9], просто збільшили число тих, хто свідомо уник відповіді.

У дорослих середнього віку (35-40 – 50-55 років) «віртуальна» складова досвіду помітно послаблюється на користь «реальної»: на відміну від «молодих дорослих», дорослі середнього віку вже добре опанували ситуацію, в якій вони безпосередньо діють, і встигли «перетравити» свій досвід проживання колишніх ситуацій, так само як і проінтерпретувати для себе інші соціокультурні зразки, завдяки чому збільшилася вага соціокультурної складової досвіду, що сприяє наростанню його варіативності. Це зменшує властиву попередній віковій групі безтурботну категоричність і безвідповідальність настановлень; з'являються сумніви у своїй правоті. Висловлювання характеризуються більшою виваженістю і багатогранністю підходу до життєвих проблем, розумною гнучкістю – без цього набутий досвід може стати джерелом консерватизму, ригідності, несприйняття всього того, що йде не від тебе самого. Наростають: діалог з реальним життям, що оточує суб'єкта, виважена і критична відкритість досвіду інших, незалежність від навколишнього соціокультурного контексту (порівн. з ([1], [2]), конструктивна позиція по відношенню до реального життя: суб'єкт стає здатним конструктивно вирішувати життєві і особистісні проблеми. Це все робить наративи короткими та місткими. Узагальнені і дещо «вихолощені» ствердження опитованих приховують особистісні прояви, особистісний досвід і

рефлексію себе, які опитуваний суб'єкт не бажає показувати: опитуваний ніби боїться власної відвертості.

«Пізні дорослості» (50-55 – 65-70 років) демонструють потребу обговорювати свій набутий досвід, поділитися ним, звідки витікає і потреба в діалозі, під час якого накопичені у процесі набуття досвіду особистісні смисли актуалізуються, текстуалізуються і обговорюються. Про те саме свідчать і скарги: *«Кому це потрібно?»* (цитати з наративів тут і далі подаються в лапках і дужках), - як усвідомлення незатребуваності накопиченого особистісного досвіду. Категоричність набуває здебільшого демонстративного характеру і може розглядатися як провокація для вступу в діалог: *«А що ви на це скажете?»*. З віком змінюється структура цілей, втрачається їх векторність, формулюється часова обмеженість діяльності (*«Якщо доживу!»*), що корелює з проаналізованим М.Л.Смульсон ([8], [9]) феноменом складних стосунків людей похилого віку із власним майбутнім. Відбувається формування узагальненої концепції життя; переосмислення свого місця у соціально-психологічному просторі, що постійно змінюється. Наративи частини опитуваних цієї вікової групи характеризуються стислістю і тезаурусною будовою; частині інших властиве багатослів'я і наративна «розкутість», що межує з графоманією.

У наративах ще більш літніх людей (після 70 років) є ознаки внутрішнього автонаративу як концепції прожитого життя. Він глибоко захований, ним не діляться; його «сцементовано», він майже не піддається зовнішньому впливу (*«Ты раздеваешь меня донага уточнениями в анкете, я так ни с кем никогда не открывенничала... Анкеты и уточнения разбередили мне душу, жизнь меня научила все это прятать, а извлекать только вещи, которые не заставляют ковыряться в прошлом, т.к. живу одна и остаюсь с этими воспоминаниями тоже одна. Помню, где-то читала, по-моему, у Германа Гессе: "Чем больше я узнаю людей, тем больше я начинаю любить собак". Были в жизни друзья, которые сдавали, потому закрылась. Вот до чего довели твои анкеты, видишь, как разоткровенничалась»*). Про наявність

автонаративу свідчить сама готовність літньої людини відповісти на інтерв'ю і виваженість формулювань у наративі – людина ніби була готова до питань такого типу. Зрозуміло, ми отримали відповіді лише від тих, хто має такий автонаратив. В цьому віці категоричність знову йде вгору і досягає нового максимуму. Наративи короткі.

Моделювання *смыслового простору* опитуваних на підставі породжених ними наративів у різних вікових групах дорослих показало нарощування з віком структурованості особистісного смыслового простору і його цілісності.

У смысловому просторі молоді особистості домінують роль грають *життєві очікування*, довго випестувані уявлення про власне майбутнє. Цей внутрішній віртуальний контекст визначає оцінку суб'єктом реальних подій – часто занижену. Не цінується досягнуте, якщо воно «нижче» очікуваного. Саме з цими життєвими очікуваннями відбувається внутрішній діалог (більшою мірою, ніж з реальними людьми, навіть значущими для опитуваного), у ході якого формується оцінка свого досягнутого рівня в особистісному розвитку, так само іноді занижена. Для «молодого дорослого» характерна відкритість смыслового простору (іноді дозована і фільтрована) інформаційному потоку з боку соціуму, що дуже важливо для вироблення ним світоглядної позиції, побудови стійкого «образу світу».

Для періоду середньої дорослості характерна мінімальна «внутрішня» психологічна залежність від соціуму, тому і відкритість інформаційному потоку від соціуму не безумовна: відбувається жорсткий відбір того, що пропускається. Досвід активно переосмислюється, формується узагальнена концепція життя.

У ще більш пізньої вікової групи дорослих ставлення до власного досвіду, його осмислення та інтерпретація зумовлені впливом зовнішніх соціальних факторів, переосмисленням досвіду і виробленою самооцінкою досягнутого життєвого успіху/неуспіху. Неуспіх переживається дуже емоційно (у жінок це яскраво відображено у наративах).

Щодо *несуперечності* особистісного смислового простору – вміння вибудувати історію власного життя як неповторний, відкритий, незавершений особистісний твір, а також потреби і вміння переосмислювати, конструювати і реконструювати досвід, - то ця якість у наративах дорослих виявила динаміку: від виправдання свого життєвого шляху в автонаративах «молодих дорослих» до появи поруч з цим прямо протилежних настроїв у «зрілих» дорослих. У зовсім літніх опитуваних ці моменти виправдання не присутні у наративах, можна думати, що для них це не актуально або глибоко приховано.

Вікова динаміка простежується і у такій характеристиці особистісного простору, як *ступінь його реалістичності*, наявність чи відсутність захисних форм інтерпретації. Якщо для групи молодих опитуваних характерно формування усвідомленої і узагальненої самооцінки, часто завищеної, і в наступній віковій групі середньої дорослості ця якість наростає до максимуму, то в більш пізніх періодах дорослості соціокультурний контекст примушує «переписати» багато з цих завищених самооцінок; з'являється тенденція глибоко ховати вироблену узагальнену концепцію свого життя: людина не готова її оприлюднювати (*«Я тебе не ответил на вторую анкету: полную правду писать не хотел, и неполную тоже. Все-таки эти вопросы не такие безболезненные... У каждого человека столько в жизни произошло, и не обо всем хочется/можно говорить»*). Деякі опитувані більш пізніх вікових груп вдавалися до гумору або метафор (наприклад, на питання, які життєві обставини сприяють особистісному розвитку, а які, навпаки, не сприяють, один опитуваний відповів: *«Лишение обобщенной девственности в периоды успешности способствуют развитию, а в периоды неуспешности - приводит к деградации»*).

У наративах зовсім літніх опитуваних маскувальні форми інтерпретації відсутні – людина домовилася сама з собою, проставила оцінки, що не переглядаються.

На підставі аналізу наративів можна відстежити *домінантні особистісні якості*, властиві тому чи іншому віку, що проявляються при осмисленні особистісного зростання. «Дорослішання особистості» виражається у наростанні особистісної стійкості, навіть ригідності, самоті, самототожності; вибудові власної Я-концепції. Вже у групі «молодих дорослих» спостерігається наростання впевненості у непорушності свого особистісного життєвого шляху – це знайшло яскраве відображення в отриманих наративах. Динаміка цієї якості виявляється у наративах: від юнацького максимуму, що пояснюється молодим категоричним самоствердженням, особливо властивим молодим чоловікам, через мінімум середнього дорослого віку, пов'язаний, безумовно, з кризою середини життя, зокрема, появою і наростанням сумнівів у своїй непогрішній правоті, до максимуму пізньої дорослості.

Для періоду ранньої дорослості характерні набуття особою індивідуальних смисложиттєвих орієнтацій («бути самим собою», самореалізуватися», «усвідомлювати себе як цінність»); набуття і прийняття своєї індивідуальності створює можливість побудови власної системи цінностей і перетворення їх у принципи власного життя, особистісні настановлення. Самоприйняття є і найважливішою умовою самореалізації. Усе це знайшло відображення у текстах наративів особистісного зростання.

Для ранньої дорослості типове прагнення особистісної експансії, самовираження у всіх сферах життя (професійній, емоційній, особистісній, соціальній); вироблення власного індивідуального життєвого стилю. Наративи свідчать і про звільнення від невинного юнацького максималізму, і про потребу у створенні власного оточення.

Для дорослих середнього віку характерно наростання переживання цінності своєї особистісної унікальності, своєї самоті, себе як такого. Гендерні розбіжності поглиблюються. Для цього віку характерно торжество самототожності, відносна свобода від зовнішніх впливів.

У зрілих дорослих яскраво виражені дві протилежні тенденції: у одних – замикання у собі, прогресуюче наростання інтровертності; у другої частини опитуваних – навпаки, нарощування екстравертності, потреби у «нав'язуванні» свого особистісного досвіду, моралізаторство, нескінченні розповіді епізодів з власного життя, що теж прогресує з віком.

У ще більш пізніх періодах дорослості особистісна стійкість іноді починає набувати форми ригідності.

Хоча це не було спеціальним завданням дослідження, проте неможливо було не помітити деякі *гендерні розбіжності* у наративах особистісного зростання дорослих. В першу чергу це психологічна залежність жінки від найближчого оточення та її психологічна налаштованість на когось із близьких, націленість на досягнення схвалення і підвищення оцінки себе з боку цієї значущої близької людини. Як чинник, що впливає на особистісне зростання, жінки називали свою емоційну реакцію на негативне оцінювання себе іншими людьми, суттєве значення цієї оцінки для себе. Приклади з інтерв'ю жінок пізньої вікової групи (хоч ця риса притаманна і молодим жінкам, може, навіть, більшою мірою): *«Женщине, чтоб расти со знаком "+", нужен мужчина, который ей интересен, самый сильный стимул, особенно если к нему надо подтягиваться»*, *«Иногда наблюдаешь, как "тянутся" за взрослеющими детьми, за быстро меняющейся подругой, и убегают таким образом от догоняющей старости... Мотивы разные, но главное - они дают толчок...»*, *«В деревне все обо всех "все" знают. Знают и помнят. Это дисциплинирует»*. Такі чинники жодного разу не були сформульовані чоловіками.

У жіночих наративах траплялись і незамасковані скарги на власний життєвий неуспіх, що чоловікам не властиво (*«Если человек отчаялся, озлобился, если из-за тяжёлой болезни у него нет сил, то личность может и вовсе деградировать (вот как я например!)»*). У формулюваннях деяких жінок - незамаскований відчай: *«Я села за компьютер, чтобы ответить. Мысли приходили в голову печальные. Вроде ты не изменился, но явно не в своей среде»*.

находишься, и самое главное, что упорно не можешь с этим смириться до конца... А какие итоги? Потеряно все, что только можно было потерять: здоровье, любовь, полное отсутствие желаний и никакой мечты. Когда ты пережил жгучее желание вообще уйти из жизни, то след от этого состояния остается и, похоже, навсегда: ты не можешь радоваться, не можешь ощущать сегодняшний день в полной мере... О Личности - это "круто" в моей ситуации!»).

У чоловіків частіше зустрічались тезаурусність, короткість і категоричність текстів наративів, претензія на об'єктивність, у той час як жінкам властива конкретна апеляція до своїх суб'єктивних переживань, до свого суб'єктивного досвіду, більша емоційність.

Висновки. Виявлені підгрупи, в цілому, відповідають прийнятому віковому розподілу дорослих. Так, у дорослих зрілого віку (50-55 – 70 років) помітна перевага споглядально-ретроспективного і відсторонено-змудрілого погляду на особистісний розвиток і зростання. Середній дорослий вік (35 – 50 років) характеризується помітною перевагою діяльнісного плану, що проявилось і у наративах особистісного розвитку і зростання. Діяльнісне настановлення дорослих середнього віку формує межу і з дорослою молоддю: у тих менше проявляється власний, індивідуальний особистісний досвід, а більше відчувається погляд, нав'язаний вихованням і освітою.

Розвиток усвідомлення свого особистісного досвіду, рефлексії своєї унікальної позиції у часі-просторі-соціумі протягом усього періоду дорослості проявляється у формуванні усвідомлення свого досягнутого статусу у відповідності з уявою про систему соціальних очікувань. Аналіз наративів залишає враження, що з віком ця якість наростає.

Формування емоційного прийняття/неприйняття своїх вікових досягнень, свого життєвого успіху/неуспіху, відповідно, вибудова і постійна корекція життєвого замислу і Я-концепції досягають максимуму на більш пізніх вікових відрізках.

Безумовно, межа між віковими підгрупами не є чіткою за віковою ознакою: індивідуальні характеристики суб'єкта можуть звести її нанівець. Виявлені спільні риси – це лише характерна для певної вікової групи чи підгрупи тенденція; зрозуміло, що чинників, що впливають на формування цієї тенденції, чимало.

Список використаних джерел

1. Зазимко О.В. Особливості тлумачення та інтерпретації життєвих цінностей у юнацькому віці / О.В. Зазимко // Наук. студ. із соц. та політ. психол: зб. статей / НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології; ред. рада: М.М. Слюсаревський (голова), В.Г. Кремень, С.Д. Максименко та ін. – К.: Міленіум, 2012. – Вип. 31 (34). – С. 174-186.
2. Зазимко О.В. Рефлектирующее обособление как механизм понимания и интерпретации личностного опыта в юношеском возрасте / О.В.Зазимко // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – Том II. Психологічна герменевтика. – Випуск 7. – С. 143-154.
3. Зарецька О.О. Деякі методологічні зауваження щодо «розірваного наративу» у психогерменевтичних дослідженнях / О.О. Зарецька // Мова і культура (науковий журнал). – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 12. – Т. 10 (135). – С. 57-64.
4. Зарецька О.О. Життєва ситуація і особистісний розвиток: методологічні аспекти проблеми / О.О. Зарецька // Соціально-психологічні чинники взаємодії суспільства та освіти: Матеріали методологічного семінару НАПН України 17 листопада 2010 року : Зб. матеріалів / За ред. академіка С.Д.Максименка. – К.: Вид. «Інтерпрес ЛТД», 2010. – С. 471-478.
5. Зарецька О.О. Життєві контексти особистісного зростання: до постановки проблеми // Матеріали II Всеукраїнського психологічного

Конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г.С. Костюка.19-20 квітня 2010 року. Том I. – Київ, 2010. - С. 90-94.

6. Зарецька О.О. Життєві обставини і особистісний розвиток: підхід з позицій психологічної герменевтики / О. О. Зарецька // Наук. студ. із соц. та політ. психол.: зб. статей / НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології; ред. рада: М. М. Слюсаревський (голова), В. Г. Кремень, С. Д. Максименко та ін. – К.: Міленіум, 2011. – Вип. 25 (28). – С. 31–38.

7. Зарецька О.О. Наративні практики особистісного зростання / О.О.Зарецька // Наук. студ. із соц. та політ. психол: зб. статей / НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології; ред. рада: М.М. Слюсаревський (голова), В.Г. Кремень, С.Д. Максименко та ін. – К.: Міленіум, 2012. – Вип. 31 (34). – С. 81-93.

8. Смульсон М.Л. Реінтерпретація ментальної моделі в старості як інтелектуальна задача / М.Л. Смульсон // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – Том II. Психологічна герменевтика. – Випуск 7. – С. 24-34.

9. Смульсон М.Л. Розвиток у старості: завдання, специфіка, ризику / М.Л. Смульсон // Наук. студ. із соц. та політ. психол: зб. статей / НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології; ред. рада: М.М. Слюсаревський (голова), В.Г. Кремень, С.Д. Максименко та ін. – К.: Міленіум, 2012. – Вип. 31 (34). – С. 186-196.

10. Титаренко Т.М. Особистісне самоконструювання: пульсації хаосу і порядку / Т.М. Титаренко // Наук. студ. із соц. та політ. психол: зб. статей / НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології; ред. рада: М.М. Слюсаревський (голова), В.Г. Кремень, С.Д. Максименко та ін. – К.: Міленіум, 2012. – Вип. 31 (34). – С. 3-11.

11. Чепелева Н.В. Исходные теоретические положения психологической герменевтики / Н.В.Чепелева // Проблемы психологической

герменевтики. Под ред. Н.В.Чепелевой. – К.: Издательство Национального педагогического университета им. Н.П.Драгоманова, 2009. – С. 9-24.

References transliterated

1. Zazimko O.V. OsoblivostI tlumachennya ta InterpretatsIYi zhittEvih tsInnostey u yunatskomu vItSI / O.V. Zazimko // Nauk. stud. Iz sots. ta polIt. psihol: zb. statey / NAPN UkraYini, In-t sots. ta polIt. psihologIYi; red. rada: M.M. Slyusarevskiy (golova), V.G. Kremen, S.D. Maksimenko ta In. – K.: MillenIum, 2012. – Vip. 31 (34). – S. 174-186.

2. Zazimko O.V. Reflektiruyuschee obosoblenie kak mehanizm ponimaniya i interpretatsii lichnostnogo opyita v yunosheskom vozraste / O.V.Zazimko // Aktualni problemi psihologIYi: ZbIrnik naukovih prats Institutu psihologIYi ImenI G.S. Kostyuka NAPN UkraYini. – Zhitomir: Vid-vo ZhDU Im. I. Franka, 2011. – Tom II. PsihologIchna germenevtika. – Vipusk 7. – S. 143-154.

3. Zaretska O.O. DeyakI metodologIchnI zauvazhennya schodo «rozIrvanogo narativu» u psihogermenevtichnih dosIldzhennyah / O.O. Zaretska // Mova I kultura (naukoviy zhurnal). – K.: Vidavnichiy DIm Dmitra Burago, 2009. – Vip. 12. – T. 10 (135). – S. 57-64.

4. Zaretska O.O. ZhittEva situatsIya I osobistIsniy rozvitok: metodologIchnI aspekti problemi / O.O. Zaretska // SotsIalno-psihologIchnI chinniki vzaEmodIYi suspIlstva ta osvIti: MaterIali metodologIchnogo semInaru NAPN UkraYini 17 listopada 2010 roku : Zb. materIalIv / Za red. akademiKa S.D.Maksimenka. – K.: Vid. «Interpres LTD», 2010. – S. 471-478.

5. Zaretska O.O. ZhittEvI konteksti osobistIsnogo zrostannya: do postanovki problemi // MaterIali II VseukraYinskogo psihologIchnogo Kongresu, prisvyachenogo 110 rIchnitsI vId dnya narodzhennya G.S. Kostyuka.19-20 kvItnya 2010 roku. Tom I. – KiYiv, 2010. - S. 90-94.

6. Zaretska O.O. ZhittEvI obstavini I osobistIsniy rozvitok: pldhd z pozitsIy psihologIchnoYi germenevtiki / O. O. Zaretska // Nauk. stud. Iz sots. ta polIt. psihol.: zb. statey / NAPN UkraYini, In-t sots. ta polIt. psihologIYi; red. rada: M. M. Slyusarevskiy (golova), V. G. Kremen, S. D. Maksimenko ta In. – K.: MIlenIum, 2011. – Vip. 25 (28). – S. 31–38.

7. Zaretska O.O. NarativnI praktiki osobistIsnogo zrostannya / O.O.Zaretska // Nauk. stud. Iz sots. ta polIt. psihol.: zb. statey / NAPN UkraYini, In-t sots. ta polIt. psihologIYi; red. rada: M.M. Slyusarevskiy (golova), V.G. Kremen, S.D. Maksimenko ta In. – K.: MIlenIum, 2012. – Vip. 31 (34). – S. 81-93.

8. Smulson M.L. ReInterpretatsIya mentalnoYi modeli v starostI yak Intelektualna zadacha / M.L. Smulson // AktualnI problemi psihologIYi: ZbIrnik naukovih prats Institutu psihologIYi ImenI G.S. Kostyuka NAPN UkraYini. – Zhitomir: Vid-vo ZhDU Im. I. Franka, 2011. – Tom II. PsihologIchna germenevtika. – Vipusk 7. – S. 24-34.

9. Smulson M.L. Rozvitok u starostI: zavdannya, spetsifIka, riziki / M.L. Smulson // Nauk. stud. Iz sots. ta polIt. psihol.: zb. statey / NAPN UkraYini, In-t sots. ta polIt. psihologIYi; red. rada: M.M. Slyusarevskiy (golova), V.G. Kremen, S.D. Maksimenko ta In. – K.: MIlenIum, 2012. – Vip. 31 (34). – S. 186-196.

10. Titarenko T.M. OsobistIsne samokonstryuvannya: pulsatsIYi haosu I poryadku / T.M. Titarenko // Nauk. stud. Iz sots. ta polIt. psihol.: zb. statey / NAPN UkraYini, In-t sots. ta polIt. psihologIYi; red. rada: M.M. Slyusarevskiy (golova), V.G. Kremen, S.D. Maksimenko ta In. – K.: MIlenIum, 2012. – Vip. 31 (34). – S. 3-11.

11. Chepeleva N.V. Ishodnyie teoreticheskie polozheniya psihologicheskoy germenevtiki / N.V.Chepeleva // Problemyi psihologicheskoy germenevtiki. Pod red. N.V.Chepelevoy. – K.: Izdatelstvo Natsionalnogo pedagogicheskogo universiteta im. N.P.Dragomanova, 2009. – S. 9-24.